

TURTINIŲ BAUSMIŲ REFORMA NAUJAJAME LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

Doktorantas Gintautas Šulija

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 2054 Vilnius
Telefonas 236 6167
Elektroninis paštas GSulija@lvpv.lt

Pateikta 2003 m. birželio 9 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 31 d.

Pagrindinės sąvokos: bausmių sistema, bausmių skyrimas, bauda, turto konfiskavimas, baudžiamojo poveikio priemonės.

S a n t r a u k a

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui buvo pradėta taikyti visiškai nauja kriminalinių sankcijų sistema. Straipsnyje nagrinėjamos esminės bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių sistemos reglamentavimo naujovės, daug dėmesio skiriama priežasčių, kurios nulėmė vienokį ar kitokį šių nuostatų formulavimą, analizei ir alternatyvių reglamentavimo būdų aptarimui.

Autorius daro prielaidą, kad iki šiol nebuvo tinkamai taikomos turtinio pobūdžio bausmės, todėl dažniausiai buvo skiriama laisvės atėmimo bausmė, o nukentėjusiesiems nebūdavo tinkamai atlyginta žala. Be to, įgyvendinant tarptautines rekomendacijas baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese nukentėjusiajam turi būti skiriama daugiau dėmesio. Straipsnyje atskirai aptariamos turtinės bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės, pabrėžiant baudos bausmės, turtinės žalos atlyginimo arba pašalinimo ir turto konfiskavimo baudžiamojo poveikio priemonių teisinio reglamentavimo bei galimas taikymo problemas.

I v a d a s

Per pirmąjį atkurtos nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį baudžiamosios teisės reforma buvo vykdoma dviem kryptimis: beveik dešimtmetį buvo rengiamas naujasis Baudžiamasis kodeksas (toliau – BK), bet kartu buvo tobulinamas tuomet galiojęs 1961 m. priimtas BK. Šiame kodekse kaltininko turtinės teisės galėjo būti ribojamos trimis bausmėmis – bauda (kaip pagrindine arba papildoma bausme), pataisos darbais be laisvės atėmimo (toliau – pataisos darbais)¹ ir turto konfiskavimu².

¹ Pataisos darbų bausme buvo numatoma ne tik nuteistojo pareiga dirbti, bet ir daryti išskaitas iš darbo užmokesčio. Atsižvelgiant į tai mokslinėje literatūroje pataisos darbai ir bauda buvo vadinami vienu ar dviem bausmėmis [34, p. 127] ar net užslėpta bauda, kuri su pataisos darbais nieko bendra neturi [35, p. 30].

² Dėl straipsnyje pasirinktos tyrimo analizės apimties bausmės, taikytinos juridiniams asmenims, nebus nagrinėjamos.

Vertinant šių bausmių paskutinio dešimtmečio raidos tendencijas pažymėtina, kad 1994 m. buvo naujai suformuluota baudos bausmė: atsisakyta baudos dydžius nustatyti už atskirus nusikaltimus apibrėžiant vien minimalias ir maksimalias jos ribas BK bendrojoje dalyje, be to, baudos dydis buvo pradėtas reikšti minimalaus gyvenimo lygio dydžiu (toliau – MGL)¹. Vėliau, t. y. 1996 m., buvo padidinta įstatyme numatyta minimali ir maksimali bauda, dėl to minimali bauda, kaip pagrindinė bausmė, buvo 12 500 litų. 1998 m. minimali bauda už savanaudiškus nusikaltimus buvo padidinta iki 200 MGL (25 000 Lt), be to, atskirai pradėtos reglamentuoti baudos nepilnamečiams. 2001 m. baudos minimalus dydis vėl buvo sumažintas iki 1 MGL, t. y. iki 125 litų. Esminių pakeitimų reglamentuojant pataisos darbus nebuvo daryta. Tačiau Lietuvai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją kilo abejonių, ar ši bausmės rūšis jai neprieštaruoja, o remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija po 1995 m. kovo 31 d. ši bausmė apskritai neturėtų būti vykdoma [13, p. 76].

Vis dėlto nei bauda, nei pataisos darbai reikšmingesnės dalies skiriamų bausmių struktūroje nesudarė: baudos nebuvo taikomos dėl jų dydžių ir skurdžios visuomenės padėties, o pataisos darbų objektyviai nebuvo galima taikyti nedirbantiems asmenims [20, p. 69; 25, p. 49; 23, p. 79–80]. Pavyzdžiui, baudos bausmės 1995–2001 m. tesudarė apie 2–7 proc., o pataisos darbų – 3–5 proc. Vadinasi, baudžiamajame įstatyme neliko efektyvių alternatyvių bausmių laisvės atėmimui, ir teismai pasirinkdavo laisvės atėmimo bausmę paskirdami ją realiai atlikti ar atidėdami bausmės vykdymą. Mokslinėje literatūroje pastarojo dešimtmečio baudžiamoji politika buvo pagrįstai kritikuojama dėl jos nenuoseklumo.

„Taip bausmių griežtinimą ima skatinti pats bausmių griežtumas. (...) O įstatymų leidėjas tampa tokios politikos rezultatų įkaitu, nes priverstas kardinaliomis ir tuo pačiu nepopuliariomis priemonėmis (pvz.: amnestijomis ir pan.) spręsti įkalinimo įstaigų perpildymo problemą“ [25, p. 53].

Iki šiol turtinių bausmių taikymo galimybės išlieka nepanaudotos, išskyrus nebent turto konfiskavimą. Jo taikymo sritis pastaraisiais metais buvo nuolat ir ne visada pagrįstai plečiama. Be to, esant tokioms aplinkybėms, net jei kaltininkai nustatomi, nukentėjusieji beveik negali tikėtis, kad bus atlyginta jiems padaryta žala. Kai kurių tyrimų duomenimis, tik 40–42 proc. visų nukentėjusiųjų gali tikėtis vienokio ar kitokio žalos atlyginimo, t. y. tik ta dalis nukentėjusiųjų, kurie dalyvauja atskleistų nusikaltimų bylose ir turi teisę pareikšti civilinius ieškinius [19, p. 104].

Šiame straipsnyje nagrinėjami turtinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių klausimai: analizuojamos esminės bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių sistemos reglamentavimo naujovės, galimos taikymo problemos ir alternatyvūs reglamentavimo būdai. Be to, atsižvelgiant į tarptautines rekomendacijas ir modernias baudžiamosios teisės mokslo tendencijas nagrinėjamos galimybės nukentėjusiųjų teises ginti baudžiamosios teisės priemonėmis.

Autorius taiko socialinės teisinės atrankos, empirinio tyrimo, lyginamosios teisėtyros, loginės analizės ir sintezės bei statistinį metodus.

1. Bausmių sistemos reforma ir jos efektyvumo prielaidos

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiame BK bausmių sistema ir atskirų bausmių reglamentavimas buvo pakeistas. Autoriaus nuomone, esminės naujovės yra šios: 1) numatomos *vidutinio griežtumo bausmės* (areštas, viešieji darbai, laisvės apribojimas); 2) bausmės neskirstomos į pagrindines ir papildomas; 3) greta bausmių sistemos numatomos baudžiamojo poveikio priemonės.

¹ MGL – šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkiniu, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.

- Nuo 2003 m. gegužės 1 d. galima taikyti naujas bausmės rūšis: viešuosius darbus, laisvės apribojimą bei areštą, be to, naujai suformuluotos viešųjų teisių atėmimo bei teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmės.

Areštas – tai trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje, kurio trukmė už nusikaltimą nustatoma nuo 15 iki 90, o už baudžiamąjį nusižengimą – nuo 10 iki 45 parų arešto. Pažymėtina, kad arešto bausmė labai nevienareikšmiškai vertinama Europos valstybėse: Skandinavijos valstybėse ją galima atlikti poilsio dienomis, o germanų teisinės tradicijos valstybėse (Vokietijoje, Austrijoje) trumpalaikis laisvės atėmimas taikomas tik kaip *ultima ratio*.

Viešųjų darbų bausmė naujajame BK apibūdinama kaip įpareigojimas per teismo paskirtą laiką neatlygintai dirbti nuo 10 iki 40 valandų per mėnesį visuomenės labui. Ši bausmės rūšis dėl savo paprastumo ir nesudėtingo jos atlikimo organizavimo sulaukė palankaus tarptautinių organizacijų vertinimo [6] ir sėkmingai taikoma beveik visose Europos Sąjungos valstybėse. Pavyzdžiui, kaip pagrindinė bausmė viešieji darbai taikomi Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje Olandijoje [5, p. 77], kitose (pvz., Vokietijoje, Austrijoje) viešieji darbai nėra laikomi savarankiška bausme, tačiau gali būti skiriami kaip vienas iš įpareigojimų atidedant paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą.

Laisvės apribojimas – tai bausmės rūšis, kuri nustato vieną arba kelis draudimus ar įpareigojimus (pvz., lankytis tam tikrose vietose; bendrauti su tam tikrais asmenimis, tam tikru laiku būti namuose, atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu ir kt.). Kaip savarankiška bausmė ji yra nauja Lietuvos baudžiamojoje teisėje, tačiau kai kurie analogiški įpareigojimai galėjo būti paskirti atidėjus paskirtos bausmės vykdymą (1961 m. BK 47¹ str.) arba pagal kitus Lietuvos teisės aktus (Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą, Baudžiamojo proceso kodeksą ir kt.). Labai pozityviai vertintina nuostata, kad teismas gali paskirti ir kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus draudimus ar įpareigojimus, jei, teismo nuomone, tai darytų teigiamą įtaką asmens elgesiui. Šiuo požiūriu nėra užkertamas kelias naujoms ir perspektyvioms priemonėms, kurios dėl ekonominių ar kitų priežasčių dar negali būti taikomos Lietuvoje. Pavyzdžiui, jau beveik du dešimtmečius JAV taikomos elektroninės kontrolės priemonės (elektroninis monitoringas). Tokios priemonės pradėtos taikyti Anglijoje ir Velse, Švedijoje, Italijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje ir tikimasi, kad ateityje sėkmingai bus taikomos Lietuvoje.

Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiam Baudžiamajame kodekse numatyta bausmių sistema buvo perimta iš tarybinių baudžiamųjų įstatymų: bausmės buvo skirstomos į pagrindines ir papildomas. Bausmių skirstymo į pagrindines ir papildomas buvo atsisakyta dėl to, kad kai kurios papildomos bausmės pagal savo represyvumą buvo panašios į pagrindines bausmes. Pavyzdžiui, turto konfiskavimas daugeliu požiūrių yra griežtesnė bausmė nei bauda, o kaip papildomos bausmės skiriamos baudos kai kuriais atvejais būdavo net didesnės nei baudos kaip pagrindinės bausmės ir pan. Be to, BK 42 straipsnyje įtvirtinus principą, kad asmeniui, padariusiam vieną nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, gali būti skiriama tik viena bausmė, papildomų bausmių skyrimas būtų neįmanomas. Vis dėlto, autoriaus nuomone, kai kuriais atvejais racionaliau skirti keletą švelnesnių bausmių nei vieną, tačiau griežtą bausmę ir taip išvengti dažno laisvės atėmimo bausmės skyrimo. Galimybė derinti kelias bausmes už vienos nusikalstamos veikos padarymą numatyta ir užsienio valstybėse (Olandijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir kt.). Pavyzdžiui, kai kurių valstybių įstatymai net detalizuoja: jei nusikalstama veika padaroma iš savanaudiškų paskatų, numatoma, kad kartu su kitomis bausmėmis skiriama ir bauda, jei nusikalstama veika padaroma piktnaudžiaujant tam tikromis teisėmis, kartu su kitomis bausmėmis numatomas ir tam tikros teisės atėmimas. Galimybė taikyti kelias švelnesnes bausmes leistų teismą, pavyzdžiui, derinti baudos ir laisvės apribojimo bausmes ir nuosprendžiu išspręsti ne tik asmens nubaudo baudos bausme klausimą, bet ir paskirti turtinio pobūdžio įpareigojimus, kurie sudarytų prielaidas nukentėjusiajam gauti realų padarytos žalos atlyginimą. Iš dalies šios galimybės nebuvimas kompensuojamas baudos vykdymo atidėjimo institutu: teismas gali

atidėti baudos vykdymą ir paskirti tam tikrus įpareigojimus, tarp jų ir pareigą atlyginti ar pašalinti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą (BK 75 str.).

- Naujajame BK greta bausmių išskiriamos *baudžiamojo poveikio priemonės*. Baudžiamojo poveikio priemonės – tai priemonės, kurios skiriamos asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės siekiant jomis padėti įgyvendinti bausmės paskirtį. BK 67 straipsnio 2 dalyje numatytos kelios baudžiamojo poveikio priemonės: 1) uždraudimas naudotis specialia teise; 2) turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas; 3) nemokami darbai; 4) įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų fondą ir 5) turto konfiskavimas. Baudžiamojo poveikio priemonių išskyrimas vertintinas teigiamai, nes tai leis teismams dažniau asmenis atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės ir paskirti tam tikrus įpareigojimus, o ne kriminalinę bausmę. Antra vertus, abejotina, ar pagrįstai buvo atsisakyta galimybės netaikyti kartu bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonių (išskyrus turto konfiskavimą). Tokia galimybė buvo numatyta 1999 m. lapkričio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimui Teisingumo ministerijos pateiktame BK projekte. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokią nuostatą sukritikavo motyvuodamas tuo, kad tokios bausmių skyrimo nuostatos labai sugriežtins baudžiamąją politiką [15].

Apibendrinant galima teigti, kad naujajame BK suformuluota nauja ir šiuolaikiška sankcijų sistema – numatyta galimybė skirti ne laisvės atėmimo bausmes, o atsižvelgiant į aplinkybes – atleisti asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės. Kita vertus, ne visi pakeitimai vertintini vien teigiamai ir manytina, kad BK turėjo būti numatyta galimybė už vieną nusikalstamą veiką skirti kelias bausmes ir taip išvengti vienos, bet griežtesnės bausmės taikymo. Be to, būtų per drąsu prognozuoti, kad įsiteisėjus naujam BK bausmių skyrimo praktika iš esmės pasikeis. Užsienio valstybių patirtis rodo, kad laisvės ir žmonių, o kartu ir teisėjų, vertybinės orientacijos. Pavyzdžiui, M. Torny, apžvelgdamas skirtingų valstybių bausmių skyrimo praktiką, padarė tokią išvadą: „Daugelis teisėjų ir prokurorų patvirtina, kad jiems nėra reikšmingi tokie dalykai kaip kalėjimų įtaka ir pataisomųjų priemonių skyrimo galimybės. Jų darbas, kaip jie sako, prižiūrėti, kad būtų paskirtos teisingos bausmės ir užtikrinta viešojo tvarka. Darbas su nuteistais yra ne jų reikalas“ [28, p. 5]¹.

2. Turtinės bausmės naujajame Baudžiamajame kodekse

Naujajame BK turtine bausme išlieka iš esmės vien bauda. Tiesa, kodekse numatyta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, tad visos jų atžvilgiu taikytinos bausmės – bauda, juridinio asmens veiklos apribojimas ir juridinio asmens likvidavimas – taip pat laikytinos turtinio pobūdžio. Dėl straipsnyje pasirinktos tyrimo analizės apimties bausmių, taikytinų juridiniams asmenims, aspektai nebus nagrinėjami.

Esminių baudos bausmės reglamentavimo pokyčių nėra: minimalios ir maksimalios baudos numatomos BK bendrojoje dalyje, išskyrus, kai jų dydžiai siejami su nusikalstamos veikos klasifikacine kategorija. Be to, atsisakyta 1998 m. liepos 29 d. taikytos nuostatos, jog už savanaudiškus nusikaltimus baudos dydis negali būti mažesnis nei nustatyti neteisėtos finansinės, ūkinės arba komercinės veiklos mastai, neteisėtai laikomų, gabenamų ar realizuojamų prekių vertė arba nuslėptų įplaukų, ar padarytos turtinės žalos dydis, tačiau neviršijant maksimalios baudos dydžio sumos. Šis atsisakymas vertintinas teigiamai, nes bauda, kurios minimalus dydis susiejamas vien su nusikaltimu padaryta žala, gali sukliudyti baudą suderinti su asmens turtine padėtimi ir todėl bus pažeidžiamas bausmės individualizavimo principas.

¹ „Many judges and prosecutors firmly assert the irrelevance to them such things as prison capacity and correctional resources. Their jobs, they say, are to see that just punishments are imposed and public safety interests are advanced; handling sentenced offenders is someone else's business“.

Fiziniam asmeniui skiriamos baudos maksimalus dydis priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies – baudžiamasis nusižengimas ar nusikaltimas (tyčinis ar neatsargus) bei tyčinio nusikaltimo klasifikacinės grupės (BK 11 str.). Bauda nustatoma už baudžiamąjį nusižengimą nuo 1 iki 50 MGL (iki 6 250 Lt); už nesunkų nusikaltimą – iki 100 MGL (iki 12 500 Lt); už apysunkį nusikaltimą – iki 200 MGL (iki 25 000 Lt), už sunkų nusikaltimą – iki 300 MGL (iki 37 500 Lt) ir neatsargų nusikaltimą – iki 75 MGL (iki 9 375 Lt) dydžio. Nepilnamečiui bauda iki 50 MGL gali būti skiriama tik tuo atveju, jei jis dirba ar turi savo turtą. Minimali bauda nepilnamečiui nenustatoma. Konkretų baudos dydį nustato teismas, skirdamas šią bausmę.

Europos valstybėse labiausiai paplitę baudos nustatymo būdai yra šie:

- įprasta bauda (vok. – *Geldsummenstrafe*) – baudos dydis nustatomas pinigų suma absoliučiais dydžiais arba atitinkamu ekvivalentu, išreiškiamu minimaliu darbo užmokesčiu ar pan. (Norvegija, Olandija, Šveicarija, Italija, Islandija ir kt.).
- dienpinigiais (vok. – *Tagessatzsystem*) – skiriama bauda nustatoma trimis etapais: iš pradžių atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą ir kitas bausmių skyrimo nuostatas nustatomas dienpinigių skaičius, paskui pagal kaltininko periodiškai gaunamas pajamas – konkretus dienpinigių skaičius, o galiausiai apsvaistoma, ar atsižvelgiant į kaltininko šeimą, išlaikytinius ir kitas teisiškai reikšmingas aplinkybes, lemiančias asmens mokumą, negalima baudos sumažinti [22, p. 26] (Vokietija, Austrija, Švedija, Ispanija, Danija, Portugalija, Lenkija ir kt.)¹. Kai kuriose valstybėse (pvz., Prancūzijoje) gali būti taikomos abi sistemos.

Rengiant naują BK 1999 m. lapkričio 23 d. Seimui buvo pateikti du naujojo BK projektai. Viename, kuris buvo parengtas 1998 m. birželio 16 d. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko potvarkiu Nr. 367 sudarytos darbo grupės, buvo siūloma taikyti dienpinigių sistemą, o kitame, kuris buvo pateiktas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, – įprastą baudą, jos dydį siejant su nusikalstamos veikos klasifikacine kategorija. Užsienio valstybėse pagrindiniai argumentai, lėmę dienpinigių sistemos populiarumą, yra šie:

Pirma, dienpinigių sistema susieja dienpinigių dydį su kaltininko pajamomis. Todėl tikimasi, kad tokia bauda labiau atspindės asmenų galimybes ją sumokėti, ir neturtingiems asmenims ši bausmė nebus sunkesnė vien dėl to, kad jų pajamos yra mažesnės. Antra, taikant dienpinigių sistemą baudos dydžio nustatymo mechanizmas yra skaidrus ir turi aiškius kriterijus. Todėl apeliacinės instancijos teismai galės lengviau patikrinti, ar baudos dydis pagrįstas [30, p. 27; 12, p. 1262–1267; 9, p. 56–58; 27, p. 225]. Trečia, dienpinigių sistema padeda įgyvendinti teisingos ir proporcingos bausmės paskyrimo principus, nes dienpinigių skaičius iš esmės priklauso vien nuo nusikalstamos veikos sunkumo, o ne savybių, kurios apibūdina nusikaltusį asmenį. Be to, dienpinigių skaičius gali būti lyginamas su laisvės atėmimo dienų skaičiumi, ir todėl paskirtos bausmės dydis atrodo proporcingas.

Antra vertus, mokslinėje literatūroje yra motyvuotai priešinamasi, kad baudos dydis nebūtų nustatomas dienpinigiais. Pirma, pernelyg sureikšminama kaltininko turtinė padėtis, palyginti su kitomis teisiškai reikšmingomis aplinkybėmis. Antra, sunku gauti tikslią informaciją apie kaltininko pajamas. Atsižvelgiant į tai skiriamos baudos dydis priklauso vien nuo deklaruojamų pajamų. Trečia, praktikoje teismai vengia nuosekliai taikyti tris baudos nustatymo pakopas, t. y. iš pradžių nustatomas galutinis baudos dydis, kuris vėliau išskaidomas pagal dienpinigių skaičių ir dienpinigių dydį. Dienpinigių sistema gali pasirodyti pernelyg sudėtinga.

Teoriniu požiūriu baudos nustatymo dienpinigiais sistema atrodo patrauklesnė. Dienpinigių sistemą palankiai vertina Jungtinių Tautų Organizacijos sekretoriatas ir Europos Taryba, tvirtinanti, kad tai yra vienas iš būdų tikėtis, kad bauda bus sumokėta [2, p. 8; 11, p. 36]. Antra vertus, baudos dydžio nustatymo sistema daugeliu atvejų neturi tiesioginio ryšio

¹ Pažymėtina, kad kai kuriose Lotynų Amerikos valstybėse (Dominikoje, Meksikoje, Ekvadore ir kt.) dar taikoma proporcinė bauda. Jos dydis nustatomas atsižvelgiant į padarytos turtinės žalos mastą [21, p. 526].

su šios bausmės paplitimu. Pavyzdžiui, Prancūzijoje baudos dienpinigiais beveik neskiriamos, Olandijoje ir kitose anglosaksų teisinės tradicijos valstybėse skiriamos retai. Austrijoje ir Vokietijoje šios bausmės sudaro daugiau kaip 70 proc. visų skiriamų bausmių, tačiau dažnai baudos taikymą lemia ir ta aplinkybė, kad šių valstybių baudžiamieji kodeksai pirmenybę teikia baudai, o ne trumpalaikio (iki 6 mėn.) laisvės atėmimo bausmei, nebent aplinkybės yra išskirtinio pobūdžio. Skandinavijos valstybėse bauda taikoma šiek tiek rečiau, nes trumpalaikis laisvės atėmimas yra gana populiarus bausmė, be to, kaip atskira sankcija taikomi viešieji darbai. Anglijoje ir Velse dienpinigių sistema buvo įvesta 1991 m., todėl dažniau buvo skiriamos baudos. Tačiau dažniau nedidelės baudos buvo skiriamos ir nedirbantiems asmenims. Tai sukėlė visuomenės nepasitenkinimą, ir dienpinigių sistemos 1993 m. buvo atsisakyta. Manoma, kad baudų paplitimą lemia ne jos nustatymo būdas, bet tradicijos ir visuomenės teisinės sąmonės lygis. Turtingose visuomenėse, kur pinigai yra ir socialinės sėkmės rodiklis, ši bausmė visada bus reikšmingesnė. Pavyzdžiui, dar 1937 m. P. Beleckas rašė: „Tautose, kurių charakteris kietesnis, žiauresnis, skriaudos atsipirkimas pinigais, nusileidimas, kaip priemonė konfliktui spręsti, buvo mažai vartojama. Pavyzdžiui, senovės germanai konfliktą spręsdavo bausme, kerštu ir, kaip bausmės priemonės, pinigai ar kitoks turtas dievams nebuvo aukojamas. Kitaip elgdavosi graikai, kurie net savo politinių priešų turtus mielai konfiskuodavo bausmei, o romėnų „consecratio bonorum“ buvo kaip ir galvos nuo dievų pykčio turtais išgelbėjimas“ [4, p. 457].

Rengiant BK galutinę redakciją didelė dalis šiuo klausimu savo nuomonę išsakiusių institucijų ir teisės mokslininkų buvo prieš baudos dydžio nustatymą dienpinigiais, nes tokia sistema būtų pernelyg sudėtinga. Kai kurių mokslininkų ir praktikų teigimu, ši sistema taikytina visuomenėje, kurios narių dauguma gauna solidžias pajamas ir jas teisingai deklaruoja, o Lietuvoje būtų tiesiog neįmanoma gauti tikslių šių duomenų, todėl nustatyti dienpinigių dydį per anksti¹. Lietuvos teisės universiteto darbuotojų nuomone, dienpinigių sistemą jau daugelį metų taikant Europos valstybėse pasiekta daugiau socialinio teisingumo [16]. Savo žinybiniame rašte tokiai nuomonei pritarė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas [14]. Pažymėtina, kad turto deklaravimo problema yra gana plačiai eskaluojama ir užsienyje: Skandinavijos valstybėse teismai gali netrukdomai naudotis mokesčių inspekcijos informacine baze ir gauti duomenis apie kaltininkų pajamas, tačiau kitose Europos valstybėse tokios informacijos mokesčių inspekcija gali neatskleisti, išskyrus jei baudžiamasis persekiojimas vykdomas dėl mokesčių nusikaltimų [1, p. 314]. Lietuvoje apskritai nėra visuotinio turto ir pajamų deklaravimo sistemos, todėl būtų galima remtis nebent tais duomenimis, kuriuos savanoriškai pateiktų pats kaltininkas.

Išnagrinėjęs šias pozicijas autorius pritarė dienpinigių sistemos taikymui:

Pirma, autoriaus atliktas tyrimas leidžia teigti, jog teismai, skirdami baudas, nepakanamai įsigilina į aplinkybes, turinčias reikšmės kaltininko mokumui [23, p. 75–77]. Patikrinti tokios sistemos veiksmingumą taip pat beveik nėra galimybių, nes statistika, kiek iš tikrųjų baudų sumokama, nebuvo sisteminta. Todėl dienpinigių sistema verstų Lietuvos teismus atidžiau įsigilinti į kaltininko pajamas.

Antra, turtinės sankcijos apskritai gali būti veiksmingos tik tiems asmenims, kurie savo laisvę vertina labiau negu pinigus. Kitiems asmenims turtinių bausmių skyrimas yra beprasmiškas, nes jos vis tiek nebus sumokėtos (dėl to bauda bus pakeista į kitą bausmę arba, jei vengimo mokėti baudą faktas nebus nustatytas, bausmė iš viso nebus įvykdyta). Manoma, kad tais atvejais, kai kaltininkas nedeklaruotų pajamų arba, teismo nuomone, deklaruotų akivaizdžiai ne visas, baudą skirti netikslinga. Tačiau jei kaltininkas sąžiningai deklaruoja savo pajamas, suvokdamas, kad priešingu atveju gali būti paskirta represyvesnė bausmė, dienpinigių sistemos taikymas baudos skyrimo procesą padarytų skaidrų ir patikrinamą. Jei kaltininkas objektyviai neturi pajamų, paskirta bauda, nepriklausomai nuo to, pagal kokią si-

¹ Žr. Lietuvos Respublikos Seimas. Teisės ir teisėtvarkos komitetas. „Dėl baudžiamojo kodekso projekto P-2143“. Klausimų protokolas. Klausymo tęsinys. 2000 m. kovo 6 d.

stema ji bus nustatyta, taip pat nebus veiksminga, nes, tikėtina, ir minimali bauda nebus sumokėta.

Trečia, dienpinigių baudos susiejimas su kaltininko pajamomis, kurios turi būti uždirbamos per tam tikrą laiką, suteikia bausmei darbinį elementą ir taip padidina bausmės pataisomąjį poveikį.

Pabrėžtina ir kita problema: remiantis BK 61 straipsniu teismas, atsižvelgdamas į atsakomybę sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes, bausmės dydį pradeda skaičiuoti nuo jos vidurkio¹. Vadinasi, nustatant galutinį bausmės dydį iš esmės vien nusikaltimo sunkumas nulems, kokia bauda bus skirta. Pavyzdžiui, už apysunkį nusikaltimą vidutinė bauda bus 50 MGL dydžio, o už sunkų arba apysunkį – 100 MGL dydžio ir t. t. Atsižvelgiant į baudos taikymo tendencijas 1996–2001 m., kai baudos minimalus dydis buvo 100 MGL (t. y. bauda buvo taikoma vis rečiau, o 2000 m. tesudarė vos 2 proc.), kad bausmė bus dažnai taikoma, sunku tikėtis. Teoriniu požiūriu autorius pritartų bausmės skyrimo nuostatų konkretizavimui ir vidutinio dydžio sankcijos taikymui [24]. Tačiau skiriant baudą tokia nuostata būtų veiksminga tik tada, jei baudos dydis būtų nustatomas dienpinigiais, nes sankcijos vidurkis nulemtų ne galutinį skiriamos baudos dydį, o tik dienpinigių skaičių.

3. Turtinio pobūdžio baudžiamojo poveikio priemonės naujajame Baudžiamajame kodekse

Naujajame BK turtinio pobūdžio baudžiamojo poveikio priemonės yra dvejopos: 1. turto konfiskavimas ir 2. priemonės, skirtos nukentėjusiojo nuo nusikaltimų teisių atkūrimui (turtinės žalos atlyginimas ir pašalinimas bei įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų fondą).

• Turto konfiskavimas

Kodekse pakeista turto konfiskavimo samprata. Atsisakius papildomų bausmių išskyrimo, turto konfiskavimas dabar suprantamas kaip baudžiamojo poveikio priemonė. Turto konfiskavimo teisinės prigimties keitimo būtinybė grindžiama tuo, kad kodekse turi būti numatyta galimybė konfiskuoti tretiesiems asmenims perduotą turtą, jei šis turtas buvo jiems suteiktas nusikalstamai veikai daryti arba įgydami turtą jie žinojo ar turėjo ir galėjo žinoti, jog šis turtas, pinigai ar už juos naujai įgytos vertybės yra gautos iš nusikalstamos veikos (BK 72 str. 3 d.). Analogiška galimybė konfiskuoti tokį trečiųjų asmenų valdomą turtą 1961 m. BK buvo įtvirtinta dar 1995 m. ir buvo motyvuota tuo, kad „daugelis nusikaltėlių nusikalstamu būdu įgytą turtą registruodavo kitų asmenų vardu, todėl nebuvo galima jo konfiskuoti. Teismai paskirdavo turto konfiskavimo bausmę, tačiau iš tikrųjų dažnai nebuvo ko konfiskuoti. Imta ieškoti išeičių iš susidariusios padėties“ [20, p. 63].

Tačiau bausmė yra individuali poveikio priemonė. Vadinasi, jei iš nusikalstamos veikos gautas turtas konfiskuojamas iš trečiųjų asmenų, jie taip pat turi būti nubausti kaip nusikalstamos veikos bendrininkai arba asmenys, prisidėję prie nusikalstamos veikos padarymo. Nebetraktuojant šios priemonės kaip papildomos bausmės, nusikalstamu būdu gautas turtas, jei jis trečiojo asmens įgytas neatsargiai, galėtų būti konfiskuojamas nesprenžiant jo baudžiamosios atsakomybės klausimo. Kita vertus, mokslinėje literatūroje turto konfiskavimo teisinės prigimties keitimui buvo oponuojama teigiant, kad turto konfiskavimas turi visus kriminalinei bausmei būdingus požymius [8, p. 49].

Kitas svarbus aspektas – naujajame BK yra atsisakoma bendrojo, t. y. viso ar dalies turto, kuris yra kaltininko nuosavybė, konfiskavimo. Remiantis naujojo BK 93 straipsniu, konfiskuojamas gali būti tik tas turtas, kuris buvo nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos rezultatas, t. y. 1. perduoti kaltininkui ar jo bendrininkui nusikalstamai veikai padaryti pinigai ar kiti materialinę vertę turintys daiktai; 2. darant nusikalstamą veiką panau-

¹ Tiesa, galimas ir toks aiškinimas, kad ši BK 61 straipsnio nuostata taikoma tik laisvės atėmimo bausmei.

doti pinigai ir kiti materialinę vertę turintys daiktai; 3. iš nusikalstamos veikos gauti pinigai ir kiti materialinę vertę turintys daiktai.

Nauja turto konfiskavimo samprata daugeliu požiūriu yra analogiška kaip ir taikoma kitų ES valstybių baudžiamojoje teisėje. Tarptautiniu lygmeniu pareiga numatyti turto konfiskavimą nacionaliniuose įstatymuose daugiausia siejama su bendromis pastangomis kovojanti su neteisėta prekyba narkotinėmis medžiagomis, pinigų plovimu ir organizuotu nusikalstamumu, nes tradicinių priemonių – laisvės atėmimo ir baudos – tam nepakanka. Pareiga konfiskuoti nusikalstamos veikos priemones ir iš nusikalstamos veikos gautas pajamas numatyta ir tarptautiniuose dokumentuose: 1988 m. Jungtinių Tautų konvencijoje „Dėl neteisėtos narkotinių priemonių apyvartos“, 1990 m. Europos Tarybos konvencijoje „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei turto konfiskavimo“, 2000 m. Jungtinių Tautų konvencijoje „Prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“. Analogiškas priemonės remiantis atitinkamais ES teisės aktais [7] įtraukė visos ES šalys narės.

Vis dėlto užsienio valstybėse nėra visuotinai sutariama, kad gali būti konfiskuojamas tik su nusikalstama veika susijęs turtas. Tai siejama su įrodinėjimo problemomis: neretai neįmanoma vienareikšmiškai įrodyti, kad tas turtas tikrai gautas iš nusikalstamos veikos. Anglijoje ir Velse, kurių turto konfiskavimo reglamentavimas yra panašus į taikomą daugelyje kitų Vakarų Europos valstybių, Kriminolinių teismų aktas (*Criminal Courts Act 1973*) numatė, kad gali būti konfiskuojamas toks turtas, kuris buvo naudojamas ar jį buvo ketinama panaudoti nusikalstamai veikai padaryti. Vėliau, 1986 m., buvo praplėstas nusikalstamų veikų, už kurias galimas turto konfiskavimas, sąrašas, be to, numatyta, kad turtas gali būti konfiskuojamas vien remiantis prielaida (t. y. netaikoma *beyond reasonable doubt* įrodinėjimo taisyklė), kad jis buvo naudojamas nusikalstamai veikai. Prancūzijos teisės aktai, reglamentuojantys atsakomybės priemones už narkotinių priemonių naudojimą, taip pat numato galimybę konfiskuoti visą turtą, kuris nusikalstamos veikos išaiškinimo metu buvo valdomas kaltininko [1, p. 319]. Vokietijoje iki 2002 m. buvo taikoma turto bausmė (vok. – *Vermögensstrafe*) (BK 43a str.), be to, taikomas išplėstinis nusikalstamų pajamų konfiskavimas (vok. – *Erweiterter Verfall*) (BK 73d str.), dėl to galėjo būti konfiskuotas visas ar dalis kaltininko turto vien remiantis įtarimu, kad jis gautas nusikalstamu būdu. Kadangi sudėtinga įrodyti turto įgijimo nusikalstamu būdu faktą, būtų galima išskirti atskiras nusikalstamų veikų rūšis (toks sąrašas galėtų būti formuluojamas analogiškai kaip ir BK 7 str., kur reglamentuojama atsakomybė už tarptautinėse sutartyse numatytus nusikaltimus) ir suteikti teismui teisę konfiskuoti ir kaltininko turtą, išskyrus atvejus, jei kaltininkas įrodytų, kad turtas valdomas teisėtai. Analogiška taisyklė, numatanti kaltininko pareigą įrodyti savo valdomo turto teisėtumą, taikoma Jungtinių Amerikos Valstijų federalinėje jurisdikcijoje ir pripažįstama veiksminga priemone kontroliuojant sunkiai išaiškinamus nusikaltimus.

- *Nukentėjusiųjų teisių gynimas baudžiamojo poveikio priemonėmis*

Viena iš esminių naujojo BK novelų – nukentėjusiojo padėties stiprinimas baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis. Naujajame BK numatomos dvi į tai orientuotos baudžiamojo poveikio priemonės – turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas (BK 69 str.) bei įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų fondą (BK 71 str.). Pažymėtina, kad pareiga atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu numatyta kaip vienas iš galimų teismo paskirti įpareigojimų taikant laisvės apribojimo bausmę (BK 48 str.).

Turtinės žalos atlyginimo arba pašalinimo baudžiamojo poveikio priemonė gali būti skiriama tais atvejais, jei dėl nusikalstamos veikos padaroma žala asmeniui, nuosavybei ar turtui. Turtinės žalos atlyginimas pasireiškia tuo, kad kaltininkas yra įpareigojamas pinigine išraiška kompensuoti, pašalinti savo darbu arba atlyginti padarytą žalą natūra. Šių turtinio pobūdžio priemonių reglamentavimo BK tikslas – užtikrinti, kad nukentėjusiam asmeniui būtų atlyginta padaryta žala. Nors nukentėjęs asmuo gali pareikšti civilinį ieškinį dėl jam padarytos žalos (taip pat ir civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje), praktika rodo, kad net ir prisiteisus šias sumas, ne visada galima tikėtis, kad žala iš tikrųjų bus atlyginta. Kadangi BK 243

straipsnis numato atskirą baudžiamojo nusižengimo sudėtį už vengimą atlikti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę arba baudžiamojo poveikio priemonę, tikimasi, kad tai privers kaltininkus operatyviau vykdyti jiems skirtus įpareigojimus¹.

Tarptautinės organizacijos jau prieš kelis dešimtmečius reiškė susirūpinimą dėl nukentėjusiųjų teisių apsaugos. Pavyzdžiui, 1985 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja priėmė Aukų teisių chartiją – Pagrindinių teisingumo principų ir piktnaudžiavimo valdžia deklaraciją, 1985 m. Europos Taryba priėmė rekomendaciją „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese“, 1983 m. priimta Europos konvencija dėl kompensavimo nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, kuriomis šalys įsipareigojo teikti paramą asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, ir sukurti teises prielaidas gauti teisingą žalos atlyginimą.

Įdomu tai, kad jau tarpukario Lietuvoje galiojant 1903 m. Baudžiamajam statutui buvo skiriamos dvejopos baudos: „pirmą sudaro baudos, kurios be baudimo pobūdžio yra dar tam tikras atlyginimas išdui už jam padarytus nuostolius, (...) antrą pabaudų rūšį sudaro baudos, skiriamos tik tam tikro didumo“ [3, p. 42]. Įpareigojimas atitaisyti padarytą žalą kaip socialinės gynybos priemonė galiojo LTSR teritorijoje nuo 1940 m. lapkričio 6 d. pradėjus taikyti 1926 m. RTFSR BK. Nors vėliau TSRS Baudžiamųjų įstatymų pagrindai to ir nenumatė, analogiška kriminalinė bausmė išliko RTFSR ir Tadžikijos TSR baudžiamuosiuose kodeksuose [33, p. 94–95].

Kompensacinės priemonės kaip savarankiška kriminalinė sankcija taikoma Anglijoje ir Velse, JAV, Australijoje, Olandijoje [32; 18; 10]. Pavyzdžiui, Anglijos ir Velse teisėje kompensaciniai įpareigojimai buvo pradėti taikyti dar 1972 m. (*Criminal Justice Act, 1972*). Nuo 1988 m. ji buvo suformuluota kaip savarankiška sankcija, kuri gali būti skiriama viena arba kartu su kitomis bausmėmis. Be to, jei dėl nusikalstamos veikos padaroma turtinė žala, teismas turi atskirai motyvuoti, kodėl neskiriama kompensacija už padarytą žalą ar nuostolius [29, p. 267]. Olandijoje BPK numatyta galimybė pareikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, tačiau ši sistema buvo kritikuojama, nes ilgai užtrukdavo žalos priteisimo procesas, ir nukentėjusysis pats turėdavo rūpintis priteistos sumos išieškojimu. Todėl 1992 m. Olandijos BK buvo įtvirtintas įpareigojimas atlyginti žalą (BK 36 f str.). Kitose Europos valstybėse žalos atlyginimas nėra numatytas kaip savarankiška bausmė, tačiau taikomas kartu su kitomis bausmėmis arba kaip prielaida atleidžiant asmenį nuo bausmės arba švelninant skiriamą bausmę (Vokietija, Austrija, ir kt.) [17, p. 75]². Pavyzdžiui, Švedijos BK taip pat numatomas žalos atlyginimas. Jis gali būti skiriamas kartu su bauda, laisvės atėmimu, lygtiniu nuteisimu, probacija ar paskirta specialia globa [26, p. 45].

Specialių žalos atlyginimo nukentėjusiesiems fondų reikalingumas yra grindžiamas tuo, kad ne visada kaltininkas dėl savo turtinės padėties gali atlyginti žalą, užtrunka jo patraukimo baudžiamajon atsakomybės procesas arba apskritai kaltininkas nėra nustatomas. Specialūs nukentėjusiųjų žalos atlyginimo fondai jau ne vieną dešimtmetį veikia Anglijoje ir Velse, Olandijoje, Švedijoje ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, Olandijoje yra net keletas analogiškų fondų: Dėl kriminalinių nusikaltimų padarytos žalos kompensavimo fondas, Kelių eismo nelaimių kompensavimo fondas ir kt. Tokiems fondams galima pateikti reikalavimus ir tais atvejais, kai įprastais būdais baudžiamojo arba civilinio proceso nustatyta tvarka žalos atlyginimas užtrunka. Galima nebent apgailėstauti, kad nuo 1998 m. Lietuvos Respublikos Seime (toliau – Seime) užtruko įstatymų, kurie reglamentuotų baudžiamųjų įstatymų uždraustos veikos padarytos žalos atlyginimo sąlygas ir dydžius, priėmimas. Vienas iš tokių

¹ Pažymėtina, kad savarankiškų nusikalstamų veikų sudėčių numatymas už vengimą atlikti bausmes ar baudžiamojo poveikio priemones buvo kritikuojamas motyvuojant tuo, kad įteisinamas principas, jog už vieną nusikaltimą asmuo nubaudžiamas du kartus [15].

² Pažymėtina, kad iki 2003 m. gegužės 1 d. taikytame 1961 m. BK žalos atlyginimas buvo reikšmingas sprendžiant bausmės vykdymo atidėjimo klausimą (BK 47¹ str.), paskiriant švelnesnę, nei įstatymo numatyta, bausmę (BK 45 str.), nepilnametį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskiriant priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones (BK 52¹ str.), atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam susitaikius (BK 53¹ str.), švelninant bausmę (BK 40 str.) ir pan.

paskutinių projektų (Baudžiamaisiais įstatymais uždrausta veika padarytos žalos įstatymo projektas Nr. IXP-130 (3)) buvo pateiktas 2002 m. spalio 7 d. Jis reglamentuotų Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo veiklos teisinius pagrindus ir žalos kompensavimo tvarką. Tačiau numatoma, kad šis įstatymas, išskyrus atskiras nuostatas, įsigaliotų tik nuo 2005 m. sausio 1 dienos.

Rengiant BK šios baudžiamojo poveikio priemonės nebuvo vertinamos vien teigiamai. Buvo nuomonių, kad įpareigojimas atlyginti ar pašalinti turtinę žalą nesiderina su civiliniu ieškiniu baudžiamojoje byloje ir griaua per dešimtmečius pasitvirtinusią teismų praktiką. Įmokos į nukentėjusiųjų fondą institutas vargu ar pasiteisins, nes dėl skurdžios materialinės nusikaltėlių padėties jos nebus išieškomos. Autoriaus manymu, nereikia tikėtis, kad šie institutai išspręs visas nukentėjusiųjų problemas, tačiau bent jau bus sukurta įstatymų bazė geriau ginti jų teises, o Lietuvos baudžiamoji teisė taps šiuolaikiškesnė ir labiau atitiks Europos Sąjungoje pripažįstamas vertybes¹.

Išvados

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiame BK suformuluota nauja ir moderni sankcijų sistema, kuri sukuria daugiau prielaidų skirti ne laisvės atėmimo bausmes arba pagal aplinkybes atleisti asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės. Vis dėlto ne visos naujovės vertintinos vien teigiamai. Autoriaus manymu, BK turėjo būti numatyta galimybė už vieną nusikalstamą veiką skirti kelias bausmes bei jas derinti su viena ar keliomis baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip išvengiant vienos, bet griežtesnės bausmės taikymo.

Reglamentuojant baudos bausmę buvo nuspręsta minimalius ir maksimalius baudos dydžius susieti su nusikalstamos veikos klasifikacine kategorija. Antra vertus, autoriaus manymu, tikslinga buvo apsvarstyti dienpinigių sistemos numatymo galimybę. Tokia sistema įpareigotų teismus atidžiau įsigilinti į kaltininko pajamas, šeimą, išlaikytinius bei kitus veiksnius, kurie lemia asmens mokumą. Bauda būtų veiksminga bausmė asmenims, kurie sąžiningai deklaruoja savo pajamas, suvokdami, kad priešingu atveju gali būti paskirta griežtesnė bausmė. Remiantis BK 61 straipsniu teismas, atsižvelgdamas į atsakomybę sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes, bausmės dydį pradeda skaičiuoti nuo jos vidurkio. Vadinasi, nustatant galutinės bausmės dydį esminę reikšmę turės nusikalstamos veikos sunkumas, o ne kaltininko turtinė padėtis. Nors autorius pritartų bausmės skyrimo nuostatų konkretizavimui ir vidutinio dydžio sankcijos taikymui, tačiau tokios bausmių skyrimo nuostatos būtų efektyvios tik tuo atveju, jei baudos dydis būtų nustatomas dienpinigiais.

Naujajame BK sumoderninta turto konfiskavimo samprata, ir konfiskuojamas gali būti tik tas turtas, kuris buvo nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos rezultatas. Tačiau iš tikrųjų nusikalstamu būdu įgytas turtas (nuo 1995 m. toks turtas galėjo būti konfiskuojamas iš trečiųjų asmenų) konfiskuojamas retai, nes beveik neįmanoma įrodyti, kad jis yra gautas būtent tokiu būdu. Atsižvelgiant į tai būtų galima išskirti atskiras nusikalstamų veikų rūšis (nusikalstamas veikas, susijusias su neteisėtu narkotinių medžiagų platinimu, pinigų plovimu, organizuotu nusikalstamumu ir pan.) ir, jei asmuo teisiamas už šias veikas, suteikti teismui teisę konfiskuoti ir kitą kaltininko turta, išskyrus tą atvejį, jei kaltininkas įrodytų, kad šis turtas gautas teisėtai.

Labai pozityviai vertintinas nukentėjusiojo teisių gynimas baudžiamosios teisės priemonėmis – įpareigojant kaltininką atlyginti ar pašalinti turtinę žalą arba sumokėti įmoką į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų fondą. Nepaisant rengiant BK išreikšto skeptiško požiūrio į šias priemones tikimasi, kad tai privers kaltininkus operatyviau vykdyti jiems skirtus įpareigojimus, o Lietuvos baudžiamoji teisė taps šiuolaikiškesnė ir labiau atitiks Europos Sąjungoje pripažįstamas vertybes.

¹ Vakarų Europos mokslinėje literatūroje pagrįstai tvirtinama, kad nukentėjusysis neturi būti pripažįstamas vien pasyvia procesine figūra sprendžiant nusikaltėlio ir valstybės socialinį konfliktą [31, p. 163].

LITERATŪRA

1. **Albrecht H. J.** Post Adjudication Dispositions in Comparative Perspective. Sentencing and Sanctions in Western Countries / Edited by Torny M., Frase R. – Oxford University Press, 2001.
2. **Alternatives** to Imprisonment (prepared by United Nations secretariat) // International Review of Criminal Policy. 1980. No. 36.
3. **Baudžiamasis** statutas su komentarais / Spaudai parengė M. Kavolis, S. Bieleckinas. – Kaunas, 1934.
4. **Beleckas P.** Piniginė bauda // Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis. 1937. Nr. 40.
5. **Commission** Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union, Brussels, 30.4.2004 COM (2004) 334 final.
6. **Council of Europe** Resolution 76 (10). On Alternative Penal Measures to Imprisonment. European Committee on Crime Problems. Strasbourg. 1976
7. **Council** Framework Decision of 26 June 2001 on money laundering, the identification, tracing, freezing, seizing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime, OJ 182/1, 05/07/2001.
8. **Čaplinskas A., Merkevičius K., Misiūnas J., Pavilionis V., Poškevičius V.** Dar kartą apie baudžiamojo kodekso projektą // Teisės problemos. 1997. Nr. 4.
9. **Driedl J.** Die Reform der Geldstrafe in Österreich. – Baden-Baden, 1978.
10. **Duff P.** The Measure of Criminal Injuries Compensation: Political Pragmatism or Dog's Dinner? // Oxford Journal of Legal Studies. 1998. Vol. 18. No. 3.
11. **Explanatory** Memorandum to Recommendation No. R (92) 17 Consistency in Sentencing. – Council of Europe Press, 1993.
12. **Grebing G.** Die Geldstrafe in rechtsvergleichender Darstellung. Die Geldstrafe im deutschen und ausländischen Recht / Herausgegeben von Jescheck H., Grebing G. – Baden-Baden, 1978.
13. **Lietuvos** Aukščiausiasis Teismas. 1995 m. balandžio 21 d. konsultacija // Teismų praktika. Nr. 1.
14. **Lietuvos** Aukščiausiasis Teismas. Pastabos ir pasiūlymai dėl Lietuvos Respublikos Seimui pateiktų Baudžiamojo kodekso projektų. 2000 m. vasario 11 d. Nr. 450–88/04.
15. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 17 d. raštas Nr. 01–07–02 p. K. Čilinskui, p. A. Dapšiui „Dėl Baudžiamojo kodekso projektų“.
16. **Lietuvos** teisės akademijos 1999 m. gruodžio 1 d. raštas Nr. 21–07–012–340 p. K. Virkečiui, Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijai, Teisės departamentui „Dėl Baudžiamojo kodekso projekto“.
17. **Löschning-Gspandi M., Kilchling M.** Victim Offender Mediation and Victim Compensation in Austria and Germany – Stocktaking and Perspectives for Future Research // European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 1997. Vol. 5. Issue 1.
18. **Maxon D., Corkery J. M., Hedderman C.** Development in Use Compensation Orders in Magistrates' Courts since October 1988.
19. **Misiūnas J., Jasaitis J., Meškauskaitė L., Bondzinskaitė I.** Nusikaltimo aukų (nukentėjusiųjų) teisinė padėtis: būklė ir problemos // Teisės problemos. 1998. Nr. 3–4.
20. **Piesliakas V.** Baudžiamoji politika Lietuvoje ir jos tendencijos // Jurisprudencija. 1999. T. 13(5).
21. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
22. **Sapinsky A.** Die Bemessung der Geldstrafe im Österreichischen Strafrecht (Zur Erlangung des akademischen Grades Doctor iuris). 1999.
23. **Šulija G.** Baudos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai // Teisės problemos. 2001. Nr. 3.
24. **Šulija G.** Bausmių skyrimo nuostatų sukonkretinimo problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė. Nr. 48. 2003.
25. **Švedas G.** Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003
26. **Swenson B.** Criminal Justice Systems in Sweden. National Council for Crime Prevention. Sweden. Goteburg: BRA Reports, 1995.
27. **Thornstedt H.** Skandinavische Erfahrung mit dem Tagesbußensystem // Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Band 86, 1974.
28. **Torny M.** Punishment Policies and Patterns in Western Countries. Sentencing and Sanctions in Western Countries / Edited by Torny M., Frase R. – Oxford University Press, 2001.
29. **Uglow S.** Criminal Justice. Sweet and Maxwell, 1995.
30. **von Selle D.** Gerechte Geldstrafe. Eine Konkretisierung des Grundsatzes der Opfergleichheit. – Berlin, 1997.

31. **Walther S.** Reparation and Criminal Justice: Can They be Integrated? // *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 1996. Vol. 4. Issue 2.
32. **Wasik M.** Reparation: Sentencing and the Victim // *Criminal Justice Review*. June 1999.
33. **Бородин С. В.** Проблема возмещения ущерба за умышленные убийства // *Государство и право*. Наука, 1994. № 4.
34. **Дуюнов В. К., Цветинович А. Л.** Дополнительные показания. – Фрунзе, 1986.
35. **Смолькова И. В.** Штраф как мера наказания по советскому праву. – Иркутск, 1979.

The Reform of the Pecuniary Penalties in the New Lithuanian Criminal Code

Doctoral Candidate Gintautas Šulija

Vilnius University

Keywords: system of criminal sanctions, sentencing, fine, forfeiture, criminal effect measures.

SUMMARY

This article deals with legal regulation of criminal sanctions as prescribed in the new Lithuanian Criminal Code, most of attention devoting to the legal reform of pecuniary sanctions. Thus, the author reveals international attitude in respect of these sanctions, foreign states laws and application thereof and proposes possible solutions for alternative legal regulation.

After comprehensive analysis of provisions of Criminal Code of 1961 and current sentencing practice the author arrives at the conclusion that due to social problems and certain shortcomings of the Code pecuniary penalties are applied too seldom. Furthermore, such sentencing practice does not serve for better protection of victims' rights. Therefore, the author welcomes the new system of criminal sanctions as prescribed in the new Lithuanian Criminal Code (adopted in 2000) which stipulates more frequent application of milder sanctions or releasing of the offender from criminal liability or penalty, if applicable. However, not all the new provisions deserve such positive evaluation. The author states that the new Criminal Code should provide a possibility to impose several penalties (and/or combine with criminal effect measures if necessary) in order to avoid sole, but more severe penalty.

Furthermore, the author is of the opinion that day fine system could have been implemented in order to make sentencing process more transparent. Article 61 of the new Criminal Code obliges the judge initially determine medium of the penalty as the datum point of determining final penalty. However such system would lead to imposition of standard fines ignoring financial status of the offender. Even though the author supports the idea of concretisation of sentencing laws, such system would be justifiable if day fine system is applied.

The new Code presents a modernised concept of forfeiture, i.e. only that property which was acquired illegally or measure or tool of committing a crime is subject to be forfeited. However, practice certifies that sometimes it is rather difficult to prove that certain property is acquired and possessed illegally. Therefore, the author proposes to entitle a judge a right to forfeit any property of the offender assuming that it was acquired illegally if certain crimes were committed (illegal distribution of drugs, money laundering, in respect of organised criminals etc.) unless the offender proves that certain property was acquired legally.

The other very significant innovations of the new Code are aimed to protect victim's rights with criminal effect measures. Even though some scepticism was expressed during preparation of the new Code in respect of these measures (i.e. obligation to compensate material damages, obligation to pay contribution to the victims' compensation fund), the author is convinced that they would serve obliging an offender to execute his/her obligations more promptly, and Lithuanian criminal law would correspond to the values recognized in the European Union.